

# ALGEMEEN HUISHOUELIJK-, NATUUR-, ZEDEKUNDIG- EN KONST- WOORDENBOEK,

*Vervattende veele middelen om zijn*

GOED TE VERMEERDEREN,  
EN ZIJNE

GEZONDHEID TE BEHOUDEN,

*Met verscheidene wijze en beproefde Middelen voor een groot getal van Ziekten; en schoone Geheimen, om tot een hoogen en gelukkigen ouderdom te geraaken.*

Een menigte van manieren, om LAMMEREN, SCHAAPEN, KOEIJEN, PAARDEN, MUIL-EZELS, HOENDEREN, DUIVEN, HONING-BIJEN, ZIJDE-WORMEN te kweeken, voeden, geneezen, en winst te doen met die Dieren.

Eene Natuurkundige Beschrijving van HUISHOUELIJK- en WILD-GEDIERTE, VOGELN en VISSCHEN, en de middelen om dezelve te jaagen en te vangen.

Een groot aantal van geheimen in den TUINBOUW, KRUIDKUNDE, AKKERBOUW, LANDBOUW, WIJNGAARD- en BOOMGAARDBOUW; gelijk ook de kennis van VREEMDE GEWASSEN, en haare EIGENAARTIGE KRACHTEN, enz.

Met de voordeelen van het DISTILLEEREN, VERWEN, ZEEPZIEDEN, STIJFSELMAAKEN, SCHILDEREN met Water- en Olie-verf; het maaken van BAAIJEN en STOFFEN voor deeze en andere Landen; van TURF, STEEN, enz.

Al het geen een bekwaame HUISHOUDSTER dient te weten; als het bereiden van allerlei soort van SPIJZEN, DRANKEN, GEBAKKEN, CONFITUUREN; het inmaaken van GROENTENS voor de Winter, enz.

Om CHITSEN en KANTEN in 't nieuw te waschen, enz.

Wat er in de SLACHTTIJD moet verricht worden. Het bereiden van MEED, CIJDER, AALBESIEN- WIJN, RATAFIA, veelerlei soorten van LIQUEURS, enz.

De middelen, waar van zich KOOPLIEDEN bedienen, om grooten Handel te drijven.

Een korte schets van de meeste KUNSTEN, WEETENSCHAPPEN en HANDWERKEN.

Voorts alles, wat HANDWERKSLIEDEN, TUINIERS, WIJNGAARDENIERS, KOOPLIEDEN, WINKELIERS, BANKIERS, COMMISSARISSEN, OVERHEEDEN, OFFICIERS van 't Gerecht, EDELLIEDEN, GEESTELIJKEN en andere Lieden van aanzien, in de eerste Bedieningen doen moeten, om zig welvaarende te maaken.

D O O R

M. N O E L C H O M E L.

*Tweede Druk geheel verbeterd, en meer als de helfte vermeerderd door*

J. A. D E C H A L M O T, enz.

V T F D E D E E L,

*Verrijkt met Kunstplaten.*

Te LETDEN bij JOH. LE MAIR, en te LEEUWARDEN bij J. A. DE CHALMOT.  
M D C C L X X V I I I.



**RHEETJE**, of *blauw Rheetje*, is de naam die **GRONFROIJ** aan een *Tor of vliegend Hert* geeft, 't welk hij omstreeks Parijs heeft waargenomen, en dus in *l' Hist. des Inf. env. Paris. Tom. I. pag. 63.* beschrijft.

„Dit fraaie Vliegend Hert, is vijf liniën lang en twee liniën breed, van koleur geheel blauw, een weinig naar 't paarsch trekkende; de Sprietten zijn in 't klein, even als die der gewoone vliegende Hertten; de Nijpers steeken voor uit en zijn aan de binnenzijde getand; het Borststuk heeft een aanmerkelijke zoom, en vertoont zich, door een vergroot-glas gezien, gestippeld; de Schilden zijn als Sagrijn en langwerpig. Wij hebben zegt hij, een verscheidenheid van deeze Zoot, die een weinig breeder en van anderen bruinagtig dog van boven groen is, zo dat men dezelve het *groen Rheetje* zou kunnen noemen.”

**RHEGMA**; betekent een *Scheuring of Uitvalling* van eenig deel, als van beenderen, van het oog of van het net enz.

**RHENO**, zie **RENDIER**.

**RHETORICA**, betekent de kunst om over wat onderwerp het ook mag zijn, met welspreketheid en aandrang te redeneeren. Anderen omschrijven haar te zijn, de kunst van wel te Spreken, *ars bene dicendi*; maar zo als het **Vader LAMI** in de voorreden van zijne *Rhetorica* aanmerkt, voldoet het, haar te noemen, de kunst om te Spreken; want het woord *Rhetorica*, heeft in de grieksche taal waar van het zelve is ontleent, geen andere betekenis als die van *konst om te zeggen of te spreken*. Het is niet noodig er bij te voegen, dat het is, de kunst om wel te spreken tot overtuiging; het is waar dat wij niet spreken dan om die geene welke na ons luisteren in onze gevoelens overtehaalen, maar dewijl er geen kunst noodig is om kwaad te doen, en dat het altoos is om tot zijne eindens te koomen, dat men het gebruikt, zo bevat het woord *konst* op eene voldoende wijze, 't geen men er meer van wilde zeggen.

Het woord *Rhetorica* is afkomstig van het grieksch *ῥητορική*, het welk gevormt is van *ῥηω, dico*, ik spreek, waar van men *ῥήτωρ*, Redenaar, gemaakt heeft.

**RHEUM**, zie **RHABARBER** en **RHAPONTICUM**.

**RHEUMATISMUS**, zie **ZINGKINGS PIJN**.

**RHEXIS**, betekent zo veel als *Ruptio* of *Ruptura*, een *Scheuring, Breuk*; en word bij **HIPPOCRATES** in 't bijzonder van de Aderen of *Ader-spatten* verstaan.

**RHINANTHUS**, zie **RATELEN**.

**RHINOCEROS**, is een zuiver grieksche naam, van een viervoetig Dierengeslacht, dat een gehoornde Neus heeft, om welke reden de Duitschers hem *Nasehoorn* of *Neushoorn* noemen. In 't latijn geeven sommige hem ook de naam van *Naricornis*, de Perstaanen die van *Elkerkedom*, de Hottentotten aan de Kaap *Tuabba* en *Nabba*, de Indiaanen *Sanda-Benamet* en *Gobela*, de Javaaners *Abana* of *Noemba*, en de Franschen die van *Porte-Corne*; in de meeste Europeische spraaken, geeft men hem den griekschen naam.

Volgens **LINNAEUS** bestaan de kenmerken in den Hoorn, dien het op de Neus draagt. **BRISSON** voegt er bij, dat het drie Hoeven aan ieder Poot heeft, en dat de twee voortanden zeer ver van elkander afstaan.

Ook merkt hij aan, dat 't voorste deel van ieder Kaak eenigermate plat is, of lever als vierkant afgesneden, zijnde de Snijtanden alle om zo te spreken in de hoek, die van den voorkant en de zijde gemaakt word, geplaatst;

twalf Kieften zijn er, zegt hij in ieder Kaak, ter wederzijden zes.

Twee zoorten doen zich in dit geslacht op, naamelijk den eenhoornigen en tweehoornigen *Rhinoceros*.

1. *Eenhoornige Rhinoceros*; in 't latijn *Rhinoceros unicornis*; (*Rhinoceros cornu unico cornico*, **LINN. Sijst. Nat. X**)

Wij kunnen niet beter doen, dan onze Lezers hier mede te deelen 't geen ten aanzien van dit Dier, uit de meermaalen aangehaalde *Nat. Historie* staat aangetekent, en 't welk met de beste Schrijvers is vergeleken.

Sommigen willen dat er *Rhinocerosen* in Egypte zijn, dog de Reizigers in 't algemeen verzekeren ons van het tegendeel. 't Is ondertusschen zeker, dat men er vindt in Afrika, in Abijsinie, Ethiopie en in de Oostindien; ja om kort te gaan in alle Landen daar Olifphanten zijn. De Jesuit, **Pater du HALDE**, verhaalt, dat er in de Provincie van *Quangsi*, in China, ook gevonden worden; maar zij komen menigvuldigst voor in de Landen van den Grooten Mogol, in 't Rijk van Bengale en daaromstreeks, als mede op de Eilanden Borneo, Sumatra en Java. Wij gelooven niet, dat er in Amerika zijn. De Portugeesche Paters Jesuiten, die lang vertoefd hebben in Abijsinie, verzekeren, dat de Ingezetenen aldaar ze tam maaken en tot den arbeid gebruiken als de Olifphanten.

In Europa zijn deeze Dieren niet minder vreemd dan die, en worden alleenlijk nu en dan eens, om de zeldzaamheid, rond gevoerd of vertoond. **PLINIUS** verzekert, dat de groote **POMPEJUS** er de eerste maal een te Rome in het Schouwburg bragt, 't welk egter naderhand meermaalen is geschied. Het Romeinsche Volk, naamelijk, hadt veel vermaak in deeze Dieren te beschouwen; inzonderheid, wanneer zij met Olifphanten, Stieren, Beeren, of met de Schermers zelf, aan 't Vegten waren. **AUGUSTUS** gaf de Burgeren van Rome dikwils zodanige Vertooningen, en **MARTIALIS** getuigt, dat men geen Dier met meer onvertzaagtheid of verwoeder zag in het Perk; hij verzekert, dat de *Rhinoceros* een Stier met zijn Hoorn opnam en in de lugt smeet als een Kaatsbal. (*Quantus erat Cornu, cui Pila Taurus erat.*) Men zag naderhand zomwijlen nog *Rhinocerosen* te Rome, maar, met het verval van dat Doorlugtig Gemeenebest, verminderde de lust om zulke Dieren te ontbieden, en men vernam er, verscheide Eeuwen lang, niets van in Europa, tot dat de Portugeezen en Spanjaarden hunne zeevaart met kracht begonnen te drijven. In het voorst der zestiende eeuw deed de Koning **EMANUEL**, te Lisfabon een *Rhinoceros* tegen een Olifphant vegten, dat een zeldzaam en ongehoord schouwspel was, zedert den tijd der Romeinen; vervolgens heeft men er, van tijd tot tijd, een enkele in Europa gebragt, die dan door deeze en geene Landen rond gevoert en voor geld vertoond werd. Dus zag men, nu zes en zeventig jaar geleeden, één in Engeland, die groot was van stature, een Mannetje; maar in Frankrijk schijnt er geen geweest te zijn voor het Wijfje, dat aldaar in de jaaren 1748 en 1749, op de Kermis van St Germain, te kijken was. Een Hollandsch Kapitein had dezelve overgebragt uit de Provincie Acham, in het Rijk des Indischen Konings van Ava; en na dat dit Dier in de Nederlanden was vertoond, werd het door Duitschland gevoerd en kwam des eindelijk in Frankrijk, hebbende te Parijs nog eenige jaaren geleefd.

De *Rhinoceros* is niet minder gulzig dan de Olifphant. Zijn oppassers verzekeren, dat dit Dier dagelijks zestig pond



pond hooft en twintig pond brood gebruikte, en veertien emmeren waters dronk. Hij hield ook veel van bier en wijn, en liet geduldig toe dat men hem tabaksrook in de Neus en Bek blies; het gewoone voedsel van deeze Dieren bestaat in gras, hooft, stroo, riet, benevens allerlei groente en vruchten; ja bijna alles, wat men ze geeft, word van hun gretig ingeflokt, uitgenomen vleesch en visch; meest schijnen zij te houden van harde stekelagtige ruigte; men kan niet zonder verwondering zien, hoe onbeschoornd zij de doornen afscheeren en doornagtige heesters, die men schroomt aan te raaken, kaauwen en doorzwelgen; terwijl hunne smaak, schoon er de Bek bloedig van word, daar door schijnt te worden opgewekt, even als in ons door de prikkelling van zout, peper en andere specerijen. Een vermaard Reiziger zegt, dat zij de zachte zappige kruiden laaten staan, om zulke steekende ruigte op te zoeken, en dat er in de landen bij de Kaap een heester groeit naar de Geneverboom zweemende, welke men om die reden noemt het Boompje van den *Rhinoceros*.

PLINIUS verzekert, dat er tuschen dit Dier en den Olijphant een natuurlijke vijandschap plaats heeft; dat de *Rhinoceros* zijnen Hoorn tegen rotsteenen slijpt, wanneer hij zich tot het vegten gereed maakt, en dat hij, de Olijphant zullende aantasten, hem zijne Hoorn tragt in de Buik te steeken, alwaar hij schijnt te weeten dat de Huid eerder is. Verscheide hedendaagsche Schrijvers spreken van het gevegt tuschen deeze twee Dieren, en berichten ons, dat de Olijphant, hoe behendig hij ook de treffing van deeze Hoorn tragt te vermijden, veeltijds in 't onderspit raakt; men kan er niet aan twijffelen, of zulks valt in de landen daar deeze Dieren zijn, dikwils voor; dewijl de reizigers, die in 't binnenste van Afrika en de Oostersche landen geweest zijn, ons verzekeren, dat men daar dikwils Olijphanten vind leggen, die de doodsteek gekregen hebben van zulk een Dier. 't Is twijffelbaar of dit gevegt niet veel eer geschiede, om elkander de weiden te betwisten; dewijl het zeer gulzige Dieren zijn, die van eenerelei voedsel bijna leeven; dan uit een ingebooren haat. En, wat het slippen van den Hoorn belangt, daar de Ouden gewag van maaken; dit is een natuurlijke eigenschap van dit Dier, 't welk zijnen Hoorn tegen steen, hout en andere harde dingen wrijft, zo dat die grootelijks daar door afflijt, gelijk ik zelfs in de *Rhinoceros*, dien men voor eenige jaaren in Holland kijken liet, klaar gezien heb. Omtrent deszelfs gulzigheid werd mij toen verhaald, dat hij een Jongen, dien wat dicht bij hem in 't vaarttuig stond, de hoed afrukte, en dien in een oogenblik opvrat.

Niet minder moeilijk zijn deeze Dieren, die in grootte en sterkte onder de viervoetige hunne weerga niet hebben buiten den Olijphant, levendig te vangen en zeer bezwaarlijk te dooden. Schoon wij niet gelooven kunnen, het geen ALKAZUIN de Arabier, vertelt; dat de *Rhinoceros* alle Dieren verscheide mijlen in 't ronde om zijne verblijfplaats doet verhuizen; zo is het nogtans zeker, dat de meesten met schrik voor hem bevangen zijn. De Inwooners van die plaatsen daar hij zich onthoud, verhalen, dat men zich van de Jongen, die nog zuigen, met weinig moeite meester maakt en de Ouden zomtijds met magt van pijlen dood. Ondertuschen is dit stuk, aangemerkt de dikte en hardheid der Huid van dit Dier, gantsch onwaarschijnlijk; eenige Oudvaders berichten ons, dat men den *Rhinoceros* door hem een Jonge Maagd, met blooten boezem, voor te stellen, geheel weerloos maakt, 't welk

inderdaad geen geloof verdient. Zommige Schrijvers verzekeren, dat de Indiaanen, terwijl het Wijfje haar Jong de pram geeft, haar aantasten en afmaaken; een Jagt die verzeld gaat met veel gevaar, dewijl dit Dier daar door in de uiterste verwoedheid raakt, en dan alles wat het in zijn weg ontmoet, 't zij Menschen of Paarden als een Vloot verplettert, om de uitdrukking van BONTIUS te gebruiken. De Jagt van 't Mannetje is in lang zo gevaarlijk niet: Op de plaatsen daar *Rhinocerosen* veel koomen, bouwen de Indiaanen een sterke hut, die zij met takken van boomen en bladeren of andere ruigte toedekken; zettende daar in een Wijfje, dat reeds tam gemaakt is, en de voordeur open latende; dus word het Mannetje daar ingelokt, 't welk zij dan dooden of levendig houden, naar het hun goed dunk. Deeze manier heeft veel overeenkomst met die, op welke men zich in Kraalen van de Olijphanten meester maakt.

In de algemeene Historie der Reizen word verhaald, dat het Volk van Bamba een bijzondere bekwaamheid heeft, om de *Rhinocerosen* te vangen; hunne manier bestaat in het maaken van breede graften, die van onderen naauwer toelooopen, op plaatsen daar deeze Dieren hun pad hebben; zij dekken die graften of kuilen toe met takken van boomen en ruigte, zo dat de *Rhinocerosen* daar in vallen en er niet uitkoomen kunnen. De Hottentotten doen bijna het zelfde. Dewijl naamelijk, deeze Dieren altoos den zelfden loopbaan houden, om naar rivieren te gaan, zo is hun pad aan het diepe spoor gemakkelijk te kennen, door hunne overstallige zwaarte. De Hottentotten graven in dit pad een graft van zeven tot agt voeten diep, en omtrent vier voeten breed, zettende in 't midden een spitze paal; zij dekken dien kuil zeer konstig toe, zo dat een Mensch zich zelfs daar in bedriegen zoude, en het mist niet of dit Dier valt er in, wordende door de scherpe punt van die paal zodanig getroffen en vast gehouden, dat de Jagers die niet ver van daar zich verschuilen, tijd hebben om 't zelve met hunne Slagzwaarden of Messen af te maken.

De *Rhinoceros* is zeer fijn van Reuk, en ondekt van verre reeds de Menschen en Dieren, die bovenwinds van hem af zijn. Met den Hoorn dien hij op de Neus heeft, kan hij boomen ontwortelen en groote steenen opligten, smijtende dezelve tot een grooten afstand over zich heen; in één woord, hij vernielt alles, waar op zijn Hoorn enigzins vat heeft. Wanneer hij vertoornt zijnde, niets ontmoet, op 't welke hij zijn gramschap koelen kan, graaft hij, gelijk de Osfen, met zijnen Hoorn in de grond, maakt er kuilen in, en smijt de aarde over zijn Kop heen. Zeldzaam is het, dat hij een Mensch aantast; en in dit geval neemt hij dezelve, even als een dolle Bul of Stier, bij de middel, werpende hem zo hoog in de lucht, dat zulk een Mensch door het geweld van den val verplettert word. Dog 't is gemakkelijk hem te ontvlugten, dewijl hij wel snel loopt, maar zich niet vaardig om kan draaijen, en niet dan regt voor zich uitkijkt, zo dat men slechts een weinig ter zijde behoeft te wijken, wanneer hij op den afstand van agt of tien schreden is genadert.

Volgens BONTIUS doet de *Rhinoceros* niemant leed, dan getergt zijnde, maar in zijne woede, spaart hij Mensch nog Beest, en smijt alles wat hem in de weg staat onder voet. MARTIALIS had reeds een dergelijk getuigenis van de geenen, die hij te Rome befchouwd had, gegeven. Tot bekrachtiging daar van strekt het geval, dat voor weinige jaaren de Heer THEODORUS JEMMIN, Secretaris te Batavia, overkwam, die in gezelschap van twee andere

Y y z

Hee-



Heeren, op een toer te Paard gegaan zijnde, door het bosch, op eene moerasfige plaats een *Rhinoceros* ontmoette met haar Jong, want het was een Wijfje. Het Dier, hun gezien hebbende, stond op, en ging langzaam naar het bosch, drijvende het Jong voor zich heen, dat van tijd tot tijd al huppelende zich ophield. Een der Heeren had de onvoorzigtigheid, om de *Rhinoceros* dicht van agteren te volgen, en haar eenige sneeden toe te brengen met zijn Jagmes, die wegens de dikte en hardheid van de huid niet doordrongen, zo dat zich op de rug en aan de billen van het Dier maar eenige witte streepen vertoonden. De *Rhinoceros* verdroeg dit zeer geduldig, dog, haar Jong in struiken verborgen hebbende, keerde zij zich eensklaps tegen den Heer om, met een afgrijzelijk gebrul; zij vatte en verscheurde zijne laarzen, die bij geluk maar van katoen waaren, anders was het met hem gedaan geweest. Het Paard voorzigtiger dan zijn Meester, wendde zich om en vlugtte; de *Rhinoceros* vervolgde 't zelve uit al haar magt, en smeet met een schrikkelijk gedruisch boomen en alles wat in den weg stond, om verre. Eindelijk kwam onzen Jonker op de plaats daar hij zijn gezelschap had gelaten, en toen verliet het Dier hem aanstonds en taste de anderen aan, die, om deszelfs woede te ontvlugten, zich verchoolen agter twee dikke boomen, naauwlijks twee voeten van elkander staande. 't Was hun geluk dat het Dier in zijne verwoedheid, tusschen die twee boomen tragtte door te dringen, welke het als een riet deed slijngen; dog dewijl het niet magtig was om derzelver stammen te breeken; hadden middelerwijl de gemelde Heeren gelegenheid, om met hunne pistoolen het Dier in den Kop te treffen, en, geholpen zijnde door eenige Slaaven, die om hout voor hunne Meesters te hakken, in het bosch gezonden waaren, maakten zij het zelve verder met stokken en bijlen af.

Eenige Arabische Autheuren zeggen, dat de Wijfjes *Rhinoceros* haar Jong verscheide jaaren draagt, dat zij geen Jongen krijgt dan vijftig Jaaren oud zijnde, en zeven hondert Jaaren leeft. Die geene welke nu ruim twaalf Jaaren geleeden zulk een Dier te Parijs lieten kijken, verzekerden dat het vijftientig Jaaren noodig heeft, om tot de volwasfenheid te koomen, en dat het de ouderdom van anderhalf hondert Jaar bereikt. Zij voegen er bij, dat het Dier, 't welk zij vertoonden, naauwlijks tien Jaaren oud zijnde, veel grooter zoude worden, daar het reeds de langte van tien en de hoogte van ruim vijf voeten had, zijnde drie en een half voet dik; zo dat hij, nog vijftien Jaar moetende groeijen, veel grooter dan de Olijphant zou worden, 't geen niet te gelooven is. Wij denken, derhalve, dat zijn leeftijd veel korter zij; te meer om dat dit Dier veel overeenkomst schijnt te hebben met de Stieren, zelfs ten opzigt van de brullende stem. Het Wijfje heeft één Uijer en daar aan twee Tepels; zij heeft geen zog dan wanneer zij gezoogen word, en dit maakt dat men anders haar Uijers naauwlijks vinden kan. De Teeldeelen van het Mannetje zijn gelijk in den Olijphant en Kameel, en verschillen grootelijks van die in 't Paard en den Hond, zo PLINIVS verzekert. De Heer EDWARDS geeft ons een Afbeelding van de Schaft, volgens welke die aan 't end omtrent gefatsoeneerd zou zijn als een Lelij.

De gemelde BONTIUS, die in Oostindie honderden van deeze Dieren, 't zij in stallen beslooten of in de boschen weidende gezien heeft, zegt dat de *Rhinoceros*, zo zwaar van lighaam is als een Olijphant van middelbaare grootte, hoewel hij zich veel kleinder vertoont, wegens

de korthed van zijne Pooten. Wij hebben gezien, dat er in de grootte der Olijphanten een merklijk verschil is, en mischien heeft dit ook in de *Rhinocerosen* plaats. 't Is zeker, dat de geenen die men de laatste Jaaren in Europa heeft gehad, zo bijster groot niet waaren. Die, waar de Heer EDWARDS de Afbeelding geeft, zijnde in 't Jaar 1752 levendig te Londen geweest, had nog geen zes voeten hoogte, en de langte was veertien voeten, van de Snoet af tot aan 't end van de Staart.

De Gestalte gelijkt veel naar die van een zwaaren ouden Bul, behalve dat de Pooten veel korter en dikker zijn: Ook is de Kop naar evenredigheid dikker, en de Snoet langer, omtrent als die van een Varken, want dit Dier kan zijn Bovenlip naar believen uitsteeken, om iets aan te vatten, en dan vertoont zich de Snoet eenigermate als een Arends-Bek; de Onderkaak waar over die Lip heen hangt, is stomp en zeer breed; de Ogen zijn klein, naar reden van de Kop, en staan ver van 't Voorhoofd, naar de Neusgaten toe, die plomp zijn en wijd, een half voet van elkander; het heeft de Ooren bij uitstek groot, en breed aan 't end als Ezels ooren, kunnende dezelve gelijk de Paarden, opzetten en naar alle kanten rigten. Zommigen, gelijk BONTIUS, schrijven, dat de Tong zeer ruw zij en zo scherp als een vijl; anderen, dat dezelve zo zagt zij als zijde: Mischien zal de ouderdom en levenswijze, of ook de grootte en landstreek daar in eenig verschil maaken; het zelfde zal omtrent de koleur, welke zommige zwartagtig graauw, andere muisvaal en eenige zelfs geelagtig stellen, aan te merken zijn.

Veelen hebben zich een wonderbaar denkbeeld van dit Dier geformeerd uit de Afbeeldingen, welke de oude Schrijvers daar van gegeven hadden; vertoonende altemaal hetzelfde, als of het op een sierlijke wijze met Rondassen geharnast en met Schubben verciert ware. De figuur die in 't Werk van KOLBE zelfs gevonden word, zo wel als die van JOHNSTON, heeft dit gebrek. Naderhand heeft men op 't gezag van BONTIUS, alle oneffenheden van de Huid bijna verworpen, maakende die alleenlijk hier en daar gerimpeld en geplooid; dog uit de nieuwe Afbeelding van EDWARDS en die van PARSONS blijkt, dat men onlangs het Lijf veel te plomp en den Hoorn te stomp vertoont heeft; zijnde van Schilden en Schubben geen kleine blijken daar op te vinden; wie weet of de rimpelagtigheid door ouderdom geen aanleiding gegeven heeft, tot die zo zeer verworpene Afbeeldingen; te meer, dewijl men thans erkent dat de Huid met dergelijke korrelen bezet is, als in de Robbevellen, daar de Mesfenscheden mede overtrokken worden. CHARDIN zegt ook, dat het Lijf, behalve den Kop en Hals, met kleine Knobbels of wratagtige uitwasfen bedekt is.

De Heer L' ADVOCAT, geeft ons in zijne Verhandeling over den *Rhinoceros*, dien hij in het jaar 1749 te Parijs beschouwde, een zeer juiste beschrijving van de uitwendige gedaante; de Huid, die zeer dik is, strekt zich drie voeten uit, van de Ooren tot aan het begin van de Rug; aldaar maakt zij een verdubbeling, die over de Rug heen aan beide zijden nederwaarts gaat, zo dat dit gedeelte, met de kreukels die in de Nek zijn gepaard, eenigermate naar een Kap gelijkt welke de Monniken op de Rug draagen; het geen de reden is, dat de Portugeezen dit Dier boertende genoemd hebben, de *Indiaansche Monnik*. Dit gedeelte van de Huid hangt over 't bovenste der Voorpooten, tot aan de Kniejen even of het omgeslagen laarzen waaren; onder aan den Hals is een dergelijk stuk Vel, zeer dik, omtrent één Voet lang, en taamelijk zwee.



zweemende naar het onderste van de halsband van een Os, die voor een kar gespannen word. Agter de eerste verdubbeling, welke van STRABO bij een Draagband vergeleken word, strekt de Huid zich met eenige nederwaards loopende rimpeis, tot aan aan het Gat, alwaar zij weder een verdubbeling maakt, die zeer hard is, gelijk dit geheele stuk Huid, 't welk bijzonder naar een dekkleed van een Paard gelijkt, hebbende op de Rug de langte van vier voeten. Een voet agterlijker dan deeze Beuling, die van STRABO ook Draagband geheeten word, neemt de Staart haaren oorsprong, hebbende de langte van drie voeten; dog zij is ter langte van agt duimen, of tot aan het Fondament toe, gehegt aan 't lighaam van het Dier. Het Gat is met twee dikke Beulingen omringt, die wederzijds aan 't end van het middelstuk, boven op de Rug, beginnen, en zich met de Staart, bij het Fondament, vereenigen; zo dat het Gat, van agteren gezien, door de Staart in twee deelen schijnt te zijn gescheiden, maakende ieder een halve cirkel, van omtrent drie voeten omtreks; de Agterpooten zijn ook een weinig boven de Kniejen, met dergelijk eene verdubbeling, als de omslag van een laars, omzoomd; het middelstuk van de Rug hangt wederzijds als een zadelf, even of het los ware, en tuschen de Beulingen, welke het zelve aldaar ter dikte van drie of vier duimen maakt, is de Buik van onderen met een dunne zagte Huid, ter breedte van twee voeten, bekleed; 't welk met de agt voeten der breedte van het middelstuk over de Rug heen leggende, eene omtrek van tien voeten overdwars gemeten, beslaat.

Men ziet hier uit, wat reden de Heer LINNÆUS gehad heeft, om de gedaante der Huid van de *Rhinoceros* dus kortelijk te beschrijven. Zij is kaal, met dwarse kreuklen: 1. Die agter 't Hoofd; 2. die der Schouderen; 3. die om den Buik voor de Billen; 4. die der Diën, over de Billen heen. Deeze Kreuklen zijn de Beulingen, of verdubbelingen, waar van ik zo even sprak, onder welke men de hand kan steeken. Buiten twiifel heeft de Natuur, door deeze zonderlinge schikking, gezorgd voor de bewegingen van dit Dier, 't welk zulk een dikke harde Huid noodig hebbende, tot beschutting van zijn log Lighaam voor uitwendige beledigingen, anders zich niet zou hebben kunnen bewegen; de Pooten hebben drie Hoeven, waar van de middelste hoornagtig is en stomp, de twee andere zijn Klauwen. Het is over 't geheele lighaam kaal, uitgezondert de Ooren en de Staart. De knobbeljes van de Huid, die naar Roksknoopen gelijken, zijn op 't Agterlijf grootst en hardst.

Deeze soort van *Rhinoceros*, draagt op den Snoet een kegelagtigen, agterwaarts gekromden Hoorn, die altijd blijft, en vast van zelfstandigheid is, zegt LINNÆUS. In het algemeen zegt men, dat hij een Hoorn op de Neus heeft, waar van de naam afkomstig is; dog dit komt op 't zelve uit, dewijl de Neus een gedeelte is van de Snoet. Deeze Hoorn is niet enkel aan de Huid gehegt, gelijk sommigen der Ouden schrijven, maar staat op een uitstek van het Kaakebeen vast geworteld, zo PARSONS ons berigt. In het Wijfje dat te Parijs was, had hij de langte van negen duimen; doch in de Mannetjes *Rhinocerosen* is hij zomtijds wel van twee voeten of langer. Men kan van deszelfs langte niet oordeelen uit den Hoorn, die de *Rhinocerosen* welke men in Europa brengt, op de Neus hebben; dewijl dezelve doordien zij zo naauw bepaald zijn, en er gedurig mede aan steenen of hout wrijven, zeer veel aflijft, dog men ontdekt klaar dat dezel-

ve zeer dik zij aan de wortel en ijzer hard, loopende spits naar boven. BONTIUS merkt aan, dat deeze Hoornen zomtijds zwart, zomtijds wit, zomtijds asch-graauw en van verschillende grootte zijn, naar den ouderdom van het Dier. Ik heb er thans drie in handen, waar van twee roodagtig bruin, de derde groenagtig wit; een derzelven is omtrent twee voeten lang, zeer krom en spits, wegende negen pond.

Veel fabelen zijn er, door de Oosterfche Schrijvers, van deezen Hoorn verbreid geworden. De Arabiers verhalen dat zich, wanneer hij midden door gezaagd word, de Afbeelding van een Mensch en eenige Beesten daar in vertoont, weshalven de Vorsten van Afie dezelve tot cieraad gebruikten aan hunne Draagbanden en Throonen. Zij voegen er bij, dat de Indiaanfche Koningen zich aan Tafel altijd van mesbegten, daar van gemaakt, bedienden, en die zeer duur betaalden, om dat de Hoorn, op de nadering van eenig venijn, altijd begon te zweeten. Onder de Romeinen plagt dezelve ook in veel agting te zijn; dewijl men zulke Hoornen, van binnen uitgehold, als kruidhoorens gebruikte, tot bewaaring van welriekende oliën en kostbaare balfems in de Badstooven; ten dien einde die uit derzelver Bek of dunne end op 't lighaam te laten druipen. Hedendaags zijn deeze Hoornen in de Indiën nog zeer gewild, dog worden weinig in Europa overgebracht, om dat men daar meer agting heeft voor 't Elpebeen.

KOLBE verhaalt, dat veele Perzoonen aan de Kaap Koppen hadden van zulke Hoornen gemaakt, die men fraaij met Goud of Zilver deed beslaan, en dezelve gebruikte om te ontdekken, of er in de wijn ook vergift gemengd ware; dewijl dan de koppen borsten, als zodanige drank er ingegooten werd. Waarschijnlijk zal men aldaar thans reeds geneezen zijn van dat misverstand, aangaande de tegengiftige kragt deezer Hoornen, 't welk voortijds ook dermaate in Europa heeft geheerscht, dat menze zeer veel waardig agtte. PAULUS KLEMENS de VII. vereerde er één, als iets kostbaars aan de Koning van Frankrijk, en PAULUS JOVIUS verhaalt, dat, toen de Franschen 't Paleis van den Groot Hertog van Toskanen plunderden, zij een schat meenden ontdekt te hebben, door een *Rhinoceros*-hoorn te vinden. Hedendaags is dit vooroordeel in Europa verbannen, en men houd deeze Hoornen alleenlijk als rariteiten in de Kabinetten.

II. *Tweehoornige Rhinoceros*; in 't latijn *Rhinoceros bicornis*; (*Rhinoceros cornibus duobus cuneiformibus*, LINN. *Sijst. Nat. X.*)

Daar de Ouden veelal schijnen te spreken van een Eenhoornigen *Rhinoceros*, zijn er veele onder de hedendaagschen, die zich verbeelden, dat deeze Dieren twee Hoornen hebben. PAUSANIAS, egter, was ook al van dit denkbeeld, zeggende: *Ik heb ook de Aethiopische Stieren gezien, die men Rhinocerosen noemt, om dat zij op 't end van de Neus een Hoorn hebben, en wat hooger nog eenen kleinder, dog op de Kop is er geen.* (*Vidi etiam Aethiopicos Tauror, quos ex re ipsa Rhinoceroses vocant, quod illis e Nare extrema Cornu prominet, & paulo superius alterum non sane magnum; in Capite nullum prorsus.*) MARTIALIS gewaagt ook van een dubbelden Hoorn, en er word een gedenkpenning van DOMITIANUS bijgebracht, daar men 't zelve dus afgebeeld ziet. In de Kabinetten hier en daar, worden dubbele Hoornen vertoont; gelijk in dat van SLOANE, nu in 't Britisch Museum, volgens PARSONS, twee te vinden zijn, aan één stuk huid vast, waar van de langste vijftientwintig duim hoog is. In de Beschrijving van 't Deensche Kabinet, door OLIEGA JACOBUS, is een



dubbele Hoorn, de een twee voeten, de ander één voet lang; in dat van Petersburg vind men ook een dubbelen Hoorn en andere Schrijvers maaken er gewag van; ja LABAT meld, dat de egte *Rhinoceros* drie Hoornen heeft, een boven de Neusgaten, een ander op 't Voorhoofd en een derde op de Rug.

Terwijl, ondertuschen de *Rhinocerosen*, die men zo hier te Lande als elders levendig gezien heeft, maar één Hoorn hadden, en dat op de Neus; zo heeft de Hr. LINNÆUS, op het zien van een Bikkeneel, met twee plat-agtige Hoornen, 't een boven 't ander, hier een bijzondere soort van gemaakt, die hij erkent duister te zijn, hoewel door 't getuigenis der Schrijvers, zo oude als hedendaagsche bevestigd. Zulke dubbele Hoornen zijn in de Koninklijke gaanderij te Dresden gekomen, in 't Jaar 1739, naar 't geene de Heer KLEIN verhaalt, dat hem in een Brief van wijlen den Hofraad von HEUCHER berigt zij; die hem daar omtrent dus schreef. „ Zij staan „ zo dicht aan een, dat zij elkander raaken en zitten zo „ vast aan 't Vel, dat ik geen vermoeden kan hebben op „ eenig bedrog daar omtrent, als of zij er aan gelijmt „ of op eenige andere manier aan vastgemaakt waaren. „ De voorste Hoorn gelijkt naar een ronden Kegel „ de agterste is naar de Rug gekromd, en loopt over „ de geheele langte, uit in een scherpe kant of sneede, „ zo dat het Dier, wanneer het de beide Hoornen „ ergens ingeslagen heeft, met den agtersten snijden „ en opscheuren kan.” Zijn opvolger in het opzigt over de Koninklijke Rariteiten-Kamer, de Heer Bergraad EISENBURG, had hem daar van verzekering gegeven en gemeld; dat dezelve op een dik stuk leder, derde half duim van elkander stonden; dat de voorste Hoorn in een rechte lijn gemeten, de hoogte had van 15 en een tweede en aanden wortel eenen omtrek van 20 en een tweede duim; daar de agterste maar 9 en een tweede duim hoog was, met eenen omtrek van 22 duimen. Zedert had de Heer KLEIN te Dantzig een dergelijke dubbelden Hoorn gekreegen; zijnde de voorste 16, de agterste 11 en een tweede Parijsche duimen hoog, en de omtrek in beide 19 duimen; ieder had van onderen een holligheid, omtrent twee duimen diep; waar uit hij besluit, dat zij op dergelijke uitpuilingen van 't Bikkeneel moeten gezeten hebben als BONTIUS zegt; maar niet, gelijk KOLBE getuigt, zodanig met het Been van de Bovenkaak of van de Neus vereenigd, dat men ze niet kon krijgen, dan met een stuk Beens daar aan.

Hier uit blijkt dan, dat er tweehoornige *Rhinocerosen* zijn, en dewijl de Indiaansche, hier te Lande gebragt, alleenlijk voorkoomen met één Hoorn, zo willen wij liever met de Heer PARSONS besluiten, dat er in Afrika een soort zij met twee Hoornen op de Neus; dan dat wij met zommige zouden denken, of ook het Mannetje tweehoornig waare, het Wijfje eenhoornig. Immers de Ridder SLOANE is reeds van denkbeeld geweest, dat de Afrikaansche *Rhinoceros* en de Asiatische in soort verschillen; en de Heer KLEIN brengt ten dien opzichte, onder anderen het getuigenis bij van den Heer BIEBERING, zijnen Bloedverwant, die eenige Jaaren aan de Kaap gewoont hebbende, eindelijk weder te Dantzig was te rug gekomen en hem mondeling had verzekerd, dat hij in Afrika geen andere *Rhinocerosen*, dan met twee Hoornen, had gezien, welke hij hem, ten opzigt van de gestalte, zo duidlijk beschreef, dat het alle geloof verdiende; hij voegde er bij, „ dat de Europeërs aldaar deeze Dieren niet om der Hoornen wille vervolgden, also die weinig in agting waaren,

„ maar wegens de schade, die door dezelve aan de weidlanden toegebragt werd, en dat zij van zulk een Dier, als „ zij er zich meester van hadden gemaakt, zelden iets „ mede 't huis bragten, dan een stuk van de huid, waart „ van als dan Paarde-zweepen vervaardigt werden, die „ nabij kwaamen aan de Engelschen; hoedanig eenen „ hij er had. Indien het Jonge Liederen zijn, zegt hij, „ brengen de Jagers zomtijds wel één of twee Hoornen „ van de Jagt met zich, en hegten dezelve, als een te- „ ken van dapperheid, aan hunne woning. Hij had al- „ daar nooit van eenhoornige *Rhinocerosen* hooren spreken. Anderen wederom geeven berigt, dat er in Afrika zo „ wel met één Hoorn zijn als met twee Hoornen, en waar- „ om zou in deeze Dieren, geen dergelijk verschil plaats „ kunnen hebben als in de Olijphanten, die men zonder en „ met Slagtanden ontmoet; des het mij niet onwaarschijn- „ lijk voorkomt, dat die beide soorten onder elkan- „ der gevonden worden; te meer, dewijl LINNÆUS de „ woonplaats van den Tweehoornigen, ook in de Indiën „ steit.

Wij hebben reeds van de tegengiffige kragt, die aan deeze Hoornen plagt toegeschreeven te worden, gewag gemaakt. Men maakte zich ook wijs, dat de wijn, die eenige tijd gestaan had in Koppen, daar van gedraaid, dienstig ware tot bloedzuivering en tegen de pest; waar- „ schijnlijk zal het geraspt zaagzel of afschaaftzel derzelve, „ tegen stuiptrekkingen en flauwten, van niet meer kragt „ zijn dan Hertshoorn. Aan het Bloed, gedroogd zijnde en „ tot een poeder gemaakt, zijn ook wonderbaare uitwer- „ kingen, in 't geneezen van kolijk, en stempen der bloed- „ vloeiingen en 't verwekken der maandstonden, toege- „ schreeven geweest; twee geheel strijdige zaaken, zo RE- „ DI te recht aanmerkt. En wie zal daar van, in het heelen „ van kwetzuuren, meer dienst verwagten dan van Bok- „ kenbloed. De Indiaanen en Hottentotten eeten 't vleesch, „ dog het is zo taal, naar men getuigt, dat er wel ijzeren „ tanden noodig zijn om het te vermaalen. KOLBE niettemin „ verzekert, dat hij het met smaak gegeten had; dog dan moet „ het zekerlijk van een Jong Beest geweest zijn. De huid „ is zo hard, dat de Indiaanen daar van Harnasfen en Schilden „ maaken, die zeer ligt en handelbaar zijn en waarop „ de pijlen aftuiten. PLINIUS verzekert, dat men, ten „ zijne tijde, het beste *Liscum* in Lederzakken, daar van „ gemaakt, te Rome bragt.

Zeker Duitscher, die eenigen tijd in 't Stookhuys van de Hollandsche Oostindische Compagnie, te Batavia, gediend had, verzekerde uit de Huid van dit Dier een zout gehaald te hebben, waar mede hij zeer schoone kuuren had gedaan; iets dergelijks mooglijk zal het zout zijn, 't welk men voor eenige Jaaren in Duitschland de naam gaf van 't waare vaste Loogzout uit den *Rhinoceros*, en dat de Antheur voorgaf gehaald te hebben uit de Pis van zulk een Dier, waar van hij de Geleider en Meester was. De voornaame Schelkundige, de Heer MARCGRAVUS te Berlijn, dit Zout naar de konst onderzoekende, bevond er geen de minste loogzoutige natuur in, maar veel eer een zuure vitriolische eigenschap, waar uit hij opmaakte dat dit zout geenzins uit de pis van dit Dier bereid kon zijn; ten waare men vast stellen wilde, dat Aluin en Vitriool, met eenige deeltjes Koper beladen, een vast Loogzout maaken, en dat zouten van zodanigen aart plaats kunnen hebben in 't lighaam van den *Rhinoceros*.

RHINOCEROS-VOGELEN. Onder den griekschen naam van *Buceros* of Koehoorn, beschrijft de Heer LINNÆUS een geslacht van Vogelen, 't welk niet minder zonderling